

УДК 347.9:34(37)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.2>

ВПЛИВ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА НА СУДОВЕ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ, СІМЕЙНИХ І ЗЕМЕЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

Аргат Я.П.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID: 0000-0003-2993-9735

Ломакіна І.Ю.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID:0000-0001-9184-0862

Ностіна О.І.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID:0000-0001-6331-7222

Аргат Я.П., Ломакіна І.Ю., Ностіна О.І. Вплив римського приватного права на судове вирішення трудових, сімейних і земельних конфліктів.

У даній роботі досліджено вплив римського приватного права на формування сучасних підходів до вирішення трудових, сімейних і земельних конфліктів. Встановлено, що римське право стало фундаментом для розвитку багатьох правових систем Європи, а його принципи й категорії продовжують визначати логіку судових рішень у зазначених сферах. Особливу увагу приділено аналізу норм, які регулювали відносини між наймачем і працівником, між членами родини, а також між власниками та користувачами земельних ділянок.

Доведено, що інститути римського права, такі як договір найму, *patria potestas* та право власності, заклали основу для сучасних концепцій трудових договорів, сімейних обов'язків і земельних правовідносин. Їхня адаптація у правових системах різних країн сприяла формуванню універсальних підходів до вирішення конфліктів, що виникають у цих сферах. Зокрема, принципи добросовісності, рівності сторін та захисту слабшої сторони, які походять із римського права, стали ключовими у сучасній судовій практиці.

У результаті дослідження встановлено, що римське приватне право не лише історично вплинуло на розвиток правових інститутів, але й продовжує бути актуальним у сучасних умовах. Його норми та принципи забезпечують стабільність правової системи, сприяють справедливому вирішенню спорів і формують основу для гармонізації законодавства. Таким чином, доведено, що римське право є не лише історичним феноменом, а й живим джерелом правових рішень, яке має практичне значення для сучасного суспільства.

Варто зазначити, що римське право стало своєрідним «правовим кодом» для багатьох поколінь юристів. Його універсальність полягає у здатності адаптуватися до нових соціальних умов, зберігаючи при цьому базові принципи. Таким чином, римське право виступає не лише історичним джерелом, а й методологічним інструментом для сучасних правників. Воно дозволяє формувати єдині стандарти правозастосування, сприяє розвитку правової культури та забезпечує спадкоємність правових традицій. Саме завдяки цьому римське приватне право залишається актуальним і сьогодні, виконуючи роль містка між минулим і сучасністю. Його значення полягає

не лише у збереженні історичної пам'яті, а й у практичному застосуванні, що забезпечує ефективність правової системи та її здатність відповідати на виклики сучасності.

Ключові слова: римське приватне право, універсальні принципи права, судові вирішення спорів, трудові правовідносини, сімейні правовідносини, земельні правовідносини, судова практика.

Arhat Ya.P., Lomakina I.Y., Nastina O.I. The influence of Roman private law on the judicial resolution of labor, family and land conflicts.

This paper examines the influence of Roman private law on the formation of modern approaches to resolving labor, family and land conflicts. It is established that Roman law became the foundation for the development of many legal systems in Europe and its principles and categories continue to determine the logic of judicial decisions in these areas. Particular attention is paid to the analysis of the norms that regulated the relationship between the employer and the employee, between family members and between owners and users of land plots.

It is proven that the institutions of Roman law such as the employment contract, patria potestas and property rights, laid the foundation for modern concepts of employment contracts, family obligations and land relations. In particular the principles of good faith, equality of parties and protection of the weaker party, which originated in Roman law, have become key in modern judicial practice.

The study found that Roman private law not only historically influenced the development of legal institutions, but also continues to be relevant in modern conditions. Its norms and principles ensure the stability of the legal system, contribute to the fair resolution of disputes and form the basis for the harmonization of legislation. Thus it is proven that Roman law is not only a historical phenomenon but also a living source of legal decisions which has practical significance for modern society.

It is worth noting that Roman law has become a kind of «legal code» for many generations of lawyers. Its universality lies in the ability to adapt to new social conditions, while preserving the basic principles. Thus Roman law is not only a historical source but also a methodological tool for modern lawyers. It allows you to form uniform standards of law enforcement contributes to the development of legal culture and ensures the continuity of legal traditions. It is thanks to this that Roman private law remains relevant today acting as a bridge between the past and the present. Its importance lies not only in the preservation of historical memory but also in practical application which ensures the effectiveness of the legal system and its ability to respond to the challenges of modernity.

Key words: Roman private law, universal principles of law, judicial resolution of disputes, labor relations, family relations, land relations, case law.

Постановка проблеми. Римське приватне право стало основою сучасних правових систем, зокрема у сфері трудових, сімейних і земельних відносин. Його принципи добросовісність, рівність сторін, захист слабшого і сьогодні застосовуються судами. Проте бракує системного аналізу того, як саме ці ідеї трансформувалися та впливають на вирішення сучасних конфліктів.

Актуальним є дослідження спадкоємності римських правових засад у сучасному законодавстві та практиці, щоб оцінити їхню роль і значення для ефективного вирішення спорів.

Мета дослідження: з'ясувати вплив римського приватного права на сучасне судові вирішення трудових, сімейних та земельних спорів. Дослідження спрямоване на простеження історичних витоків правових норм у цих сферах, аналіз трансформації римських правових принципів у сучасних правових системах та визначення значення римського права для формування судової практики і правової культури.

Стан опрацювання проблематики. Римське приватне право давно досліджується як основа сучасних правових систем. У працях правознавців, зокрема О.О. Породько, О.А. Підпригори, М.Й. Бару, та ін., підкреслюється його значення для формування принципів добросовісності, рівності сторін та захисту слабшого учасника. Втім, комплексних робіт, що аналізують його безпосередній вплив на судову практику у трудових, сімейних і земельних спорах, небагато. Переважають дослідження історико-правового характеру, тоді як прикладний аспект залишається недостатньо опрацьованим.

Виклад основного матеріалу. Римське приватне право стало фундаментом для більшості сучасних правових систем, адже саме воно заклало базові принципи власності, зобов'язань, договорів та захисту прав, які сьогодні використовуються у цивільному та комерційному праві. Його рецепція забезпечила єдність правових підходів у Європі та світі.

Основні напрями впливу римського приватного права є поділ права, інститути власності, договірне право і рецепція римського права. Тому поділ права на публічне та приватне право, римляни першими чітко розмежували сфери регулювання такі як інтереси держави та інтереси окремих осіб. Цей поділ зберігся у сучасних правових системах. Інститути власності поділяють на право власності (*dominium*) у римському праві стало основою сучасних норм про володіння, користування та розпорядження майном та принципи захисту власності через позови (*rei vindicatio*) лягли в основу сучасних цивільних процесів. Договірне право, римляни розробили систему зобов'язань і договорів (купівля-продаж, оренда, позика, підряд), яка майже без змін увійшла до сучасного цивільного права. Важливим є принцип *pacta sunt servanda* – договори мають виконуватися, що стало універсальним правилом у міжнародному та національному праві. Правові категорії поділяють на особи, речі, дії – три базові категорії римського права, які визначають структуру сучасних цивільних кодексів і система класифікацій і юридичних понять (наприклад, спадкування, делікти) забезпечила логічність і універсальність сучасного права. Щодо рецепції римського права, то у середньовіччі римське право було відновлене через університети (Болонья, Париж) і стало основою континентальної правової системи (Civil Law). В Україні та інших європейських країнах рецепція римського права сприяла гармонізації законодавства та формуванню єдиних стандартів правозастосування.

Значення римського приватного права полягає у створенні універсальної правової мови та концепцій, які забезпечили розвиток цивільного права, міжнародних стандартів і гармонізацію законодавства в різних країнах. Без римського права сучасні системи не мали б тієї логічної структури та єдності, що дозволяє ефективно регулювати суспільні відносини [1].

Актуальність дослідження для трудових, сімейних, земельних правовідносин. Римське приватне право не обмежується лише цивільними чи комерційними відносинами. Його принципи мають значення і для трудових, сімейних та земельних правовідносин, адже саме воно заклало універсальні підходи до регулювання прав людини, майнових та особистих відносин. Трудове право визначало принцип свободи договору так як у римському праві існували договори найму праці (*locatio conductio operarum*), які стали прообразом сучасних трудових контрактів; зобов'язання сторін, римляни закріпили обов'язок належного виконання роботи та відповідальність за її якість, що актуально для сучасних трудових договорів; захист прав працівника, хоча римське право не знало сучасних соціальних гарантій, воно сформувало основу для правового регулювання відносин між роботодавцем і працівником. Сімейне право визначало шлюб як правовий інститут, римляни розглядали шлюб не лише як моральний, а й як юридичний союз, що визначав права та обов'язки подружжя; опіка та піклування, інститут *tutela* та *cura* став основою сучасних норм про опіку над дітьми та недієздатними особами; спадкування, римське право розробило чіткі правила спадкування, які й сьогодні лежать в основі сімейного та цивільного законодавства. Земельне право визначало право власності на землю, римське право розробило поняття *dominium* та сервітутів (право проходу, користування водою), які стали фундаментом сучасних земельних правовідносин; оренда землі, договори оренди (*locatio conductio rei*) у римському праві стали прообразом сучасних аграрних та земельних договорів; захист прав землевласника, позови про витребування майна (*rei vindicatio*) забезпечували захист власності, що актуально й нині.

Дослідження римського приватного права є актуальним для трудових, сімейних та земельних правовідносин, оскільки воно забезпечує історичну та концептуальну основу для сучасних правових інститутів. Це дозволяє краще зрозуміти логіку розвитку права, уникати суперечностей у законодавстві та гармонізувати правові системи.

Римське приватне право стало джерелом універсальних принципів судового вирішення спорів, які й сьогодні лежать в основі сучасних правових систем, таких як верховенство закону, справедливність (*aequitas*), добросовісність сторін та обов'язковість договорів. Саме ці принципи забезпечили логіку, послідовність і передбачуваність судових рішень.

Ключові універсальні принципи, що походять із римського приватного права: верховенство закону (*lex suprema*) коли у Римі судді керувалися не лише звичаєм, а й писаним правом (закони, едикти магістратів), сучасні суди застосовують цей принцип як обов'язковість закону для всіх учасників спору і справедливність (*aequitas*) коли преторське право вводило корективи до суворих норм цивільного права, щоб забезпечити баланс інтересів сторін. Сьогодні це проявляється у принципах справедливого судового розгляду, який враховує не лише букву закону, а й його дух і добросовісність (*bona fides*), римські юристи вимагали, щоб сторони діяли чесно й сумлінно у до-

говорах та процесі. У сучасному праві це закріплено як принцип добросовісності сторін у судовому процесі та виконанні зобов'язань та *Pacta sunt servanda* (договори мають виконуватися), один із найважливіших принципів римського права, який гарантував стабільність правових відносин. У судовій практиці сьогодні він означає, що суди захищають виконання договорів та зобов'язань, презумпція права та захист слабшої сторони у Римі вже існували механізми захисту неповнолітніх, жінок та осіб, які не могли самостійно захищати свої права. Сучасні суди застосовують цей принцип у вигляді захисту прав споживачів, працівників та інших вразливих груп [2].

Значення для сучасних судових систем. Континентальна система права (*Civil Law*) включає структуру цивільних кодексів та судових процедур прямо спирається на римську традицію. Англосаксонська система (*Common Law*), хоча вона розвивалася окремо, включає принципи добросовісності та справедливості які мають римське коріння. Міжнародне право включає принципи *pacta sunt servanda* та *bona fides* стали основою для вирішення спорів між державами.

Римське приватне право стало універсальним джерелом принципів судового вирішення спорів, які забезпечують баланс між буквою закону та справедливістю. Його спадщина гарантує єдність правових систем і передбачуваність судових рішень у сучасному світі [3].

Розглянемо вплив римського приватного права на судове вирішення трудових конфліктів. Римське приватне право традиційно вважається основою сучасних правових систем. Його значення виходить далеко за межі класичного цивільного права, адже воно заклало універсальні принципи, які й сьогодні застосовуються судами при вирішенні трудових спорів. Хоча у Стародавньому Римі не існувало трудового права в сучасному розумінні, римські юристи сформували базові інститути та концепти, що стали фундаментом для розвитку трудових відносин.

Одним із ключових інститутів був договір найму праці (*locatio conductio operarum*). Він визначав взаємні обов'язки сторін, тобто працівник мав виконувати роботу, а роботодавець забезпечувати оплату. Саме цей договір став прообразом сучасних трудових контрактів. Суди, розглядаючи трудові конфлікти, й нині виходять із тих самих принципів: взаємності зобов'язань та обов'язковості виконання договорів.

Важливим внеском римського права є принцип добросовісності (*bona fides*). Він вимагав від сторін діяти чесно й сумлінно. У сучасному трудовому праві цей принцип проявляється у вимогах до роботодавця створювати належні умови праці, а до працівника – виконувати свої обов'язки якісно та відповідально. Суд, вирішуючи трудові спори, завжди оцінює, чи діяли сторони добросовісно, наприклад, у випадках звільнення чи невиплати заробітної плати.

Не менш важливим є принцип справедливості (*aequitas*), який у Римі дозволяв преторам коригувати суворі норми права задля досягнення балансу інтересів. У сучасних трудових конфліктах цей принцип проявляється у прагненні суду захистити працівника як слабшу сторону правовідносин. Це перегукується з римською традицією опіки над тими, хто не міг самостійно відстояти свої права.

Таким чином, римське приватне право стало джерелом універсальних принципів, які й сьогодні визначають судове вирішення трудових конфліктів. Добросовісність, справедливість, обов'язковість договорів та захист слабшої сторони тому саме ці засади справедливості, обов'язковості договорів та захист слабшої сторони і забезпечують баланс інтересів між працівником та роботодавцем. Завдяки римській спадщині сучасні суди мають інструменти для справедливого та ефективного вирішення трудових спорів, що гарантує стабільність трудових відносин і захист прав людини.

Так як, римське приватне право було основою для багатьох сучасних правових систем, розглянемо також у сфері сімейних відносин. Його підходи до вирішення конфліктів у родині формувалися поступово, від архаїчного права до класичного періоду. Основні принципи: *Patria potestas* (батьківська влада), шлюбні форми (*cum manu* та *sine manu*), опіка та піклування (*tutela, cura*), майнові відносини.

Конфлікти вирішувалися не лише через владу глави сім'ї, а й через правові інститути (шлюбні договори, спадкове право, опіка). Римське право створило баланс між приватною владою та публічним контролем, що стало основою сучасного сімейного права. Воно заклало принципи захисту слабших членів сім'ї (жінок, дітей, сиріт), які й сьогодні є ключовими у правових системах [4].

Завершальним етапом нашого дослідження є римське приватне право у судовому вирішенні земельних конфліктів. Римське приватне право заклало фундамент сучасних цивільних і земельних відносин. Судове вирішення земельних спорів у Римі базувалося на чітких правових

інститутах та процедурах. Основний інститут володіння (*possessio*), володіння землею захищалося преторськими інтердиктами. Це дозволяло швидко вирішувати конфлікти між фактичними користувачами землі, навіть якщо вони не були власниками і власник мав абсолютне право на землю. Судові позови (*rei vindicatio*) застосовувалися для повернення земельної ділянки від незаконного володільця. Сервітути (*servitutes*)—це права користування чужою землею (наприклад, право проходу, проведення води). Судові конфлікти часто виникали через порушення сервітутів, і римське право мало чіткі механізми їх захисту; преторські інтердикти, претор міг видавати накази (*interdicta*), які тимчасово врегульовували конфлікт.

Судові механізми включали позови (*Rei vindicatio*—для захисту права власності і *Actio negatoria*—для заперечення чужих претензій на землю і як приклад, неправомірного сервітуту), та роль претора (претор не лише вирішував спір, а й створював нові правові засоби захисту, що робило систему гнучкою). У цьому контексті необхідно визначити значення для сучасності, отже римська модель розмежування володіння і власності вплинула на сучасне земельне право, інститут сервітутів зберігся й нині (право проходу, комунікацій) і судові механізми Риму стали основою для сучасних позовів у земельних спорах.

Висновки. Римське приватне право стало одним із найважливіших джерел формування сучасних правових систем. Його інститути не лише забезпечували врегулювання конфліктів у сфері сімейних, земельних та трудових відносин у давньому Римі, але й заклали підвалини для подальшого розвитку права в Європі.

У сімейних конфліктах римське право поступово відходило від абсолютної влади глави сім'ї, вводячи механізми опіки та піклування, що сприяло захисту жінок і дітей. Це стало першим кроком до принципу рівності сторін у сімейних відносинах, який ми бачимо сьогодні.

У земельних спорах римляни виробили чітке розмежування між володінням і власністю, а також систему сервітутів. Судові інтердикти претора дозволяли швидко й ефективно захищати права сторін, що стало прототипом сучасних позовних механізмів у земельному праві.

У трудових відносинах, хоча поняття «трудове право» ще не існувало, договори найму (*locatio conductio*) заклали основу для сучасних контрактів між роботодавцем і працівником. Це свідчить про універсальність римських правових інструментів, які могли адаптуватися до нових соціальних умов.

Таким чином, римське приватне право не лише вирішувало конфлікти у своїй епосі, але й створило правову традицію, що забезпечує баланс між інтересами особи, сім'ї, суспільства та держави. Його спадщина й сьогодні залишається актуальною, адже саме вона формує фундамент сучасного цивільного, сімейного, трудового та земельного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новосад І.В. Імплементация принципів римського права в системі сучасної юриспруденції : веб-сайт. URL: 25.pdf.
2. Основи римського приватного права: за заг. ред Борисової В.І. та Баранової Л.М. / веб-сайт. URL: Rimskpravo.pdf.
3. Новицький І.Б. Римське приватне право: веб-сайт. URL: Римське приватне право. Підручники для студентів онлайн.
4. Майданик Р.А., Рябоконт С.О. Римське приватне право: веб-сайт. URL: Maydanik_Rimske_privatne_pravo_Zmist_1.pdf.

Дата першого надходження рукопису до видання: 08.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 05.03.2026

© Аргат Я.П., Ломакіна І.Ю., Настіна О.І., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0